

Natrag u sigurnost pećine

Osvrt na knjigu Sonje Tomović Šundić, *Platonova antropološka ideja*,
Nikšić: JU Narodna biblioteka 'Njegoš', 2024.

Pored nesporno važne akademske zadaće koju ovakav tekst, da kažemo, svojom prirodom nosi, naime, trajne zadaće dijaloga, elaboriranja i interpretiranja filozofskog mišljenja klasičnog autora, Sonja Tomović Šundić je u tekstu pred sebe postavila još dva, rekao bih, teška zadatka. Prvi je, kako je samim naslovom naznačeno, primjena antropološke perspektive u pristupu Platonovoj filozofiji. Sama autorica u zaključku kaže da je ovim tekstom namjeravala „da zainteresovanost za proučavanje platonizma proširi za, do sada nedovoljno istaknutu, antropološku dimenziju, važnu za njegov osobeni način mišljenja“. (Šundić, 2024: 359) Antropološki interpretativni uklon mogao bi se upućenom (ograđujem se ovim terminom s obzirom da se ne mogu smatrati znalцем, a ponajmanje stručnjakom za Platonovu filozofiju) učiniti čudnim. Kada pogledamo iz uobičajene školske perspektive, razvijati antropološko čitanje jednog zaokruženog, potpuno osmišljenog sistema ideja unutar kojeg se individualno ljudsko češće javlja kao 'sistemska greška', kao udaljavanje od suštine, kao neko kršenje ili grijehenje (pri čemu je svaka sličnost s kasnijim kršćanskim teološkim nazorima namjerna) moglo bi izgledati neuobičajeno.

Međutim, već u samom uvodu autorica nas uvjerava: „Platonizam, iako ne predstavlja razvijenu filozofsku antropologiju, temelji se na različitim perspektivama istraživanja čovjeka, uključujući epistemologiju, etiku, politiku“. (Šundić, 2024: 7) Znači rodno mjesto filozofske perspektive ovog velikog klasika neizostavno je ono 'ljudsko, isuviše ljudsko' (Nietzsche) kao kritika ili kritički impuls koji se u filozofu razvijao kao reakcija na politička, društvena i kulturna previranja njegovog doba. Navedimo samo neke događaje: skandal suđenja Sokratu i smrtna presuda, rat sa Spartom i poraz, demagogija demokratskih vođa koja vrijeđa inteligenciju, itd. Taj pristup nas možda ponajbolje uvodi i u treći zadatak koji autorica sebi postavlja, a to je 'obnova platonizma'. Naravno, iz savremene filozofske perspektive neizbježno će se postaviti to pitanje: da li je platonizam uopće nešto što je vrijedno obnavljanja? Da li nam, zapravo, danas platonizam ima uopće šta reći, imajući u vidu njegov, kroz filozofsku povijest nagomilani teret metafizike, esencijalizma, fundacionalizma u prvom redu?

* Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, e-mail: amujkic@anubih.ba

Sa svoje strane, autorica ističe da „treba obnavljati platonizam kao relevantan odgovor na kolaps vrijednosti u savremenom dobu, poništavanje individualnosti i svrhovitosti koji daju smisao moralu i politici“. (Šundić, 2024: 7) To je nužan korak utoliko prije, nastavlja autorica, što „život gubi smisao ukoliko nije stalna težnja ka ljepoti, pravičnosti, hrabrosti, umjerenosti; usavršavanju umjesto pukom opstanku u nesavršenom svijetu“. (Šundić, 2024: 13) Na ovaj način Sonja Tomović Šundić zapravo ‘legitimira’ metafizičku pretenziju sada kao uvezanu s antropološkom dimenzijom u čijim okvirima se javlja kao ‘usavršavanje’. Time dolazimo, po mom sudu, do ključne ideje, ne samo ovoga teksta, nego i šire filozofske ideje koju razvija autorica, a koja metafiziku razumijeva u naročito ‘antropološkom ključu’.

Ako bismo, u skladu s tim, metafiziku razumjeli kao narativ ‘prekoračenja’ (transcendencije) koji je suštinska karakteristika naše ljudskosti (uostalom, zar nam se individualni životi ne sastoje od svakodnevnih prekoračenja nekih ‘datosti’ – političkih, kulturnih, egzistencijalnih?), onda bi se ona odnosila na ‘samoprekoračenje čovjeka’, kao prostor koji ‘čistimo’, ‘oslobađamo’, na kraju ‘u-ređujemo’ (*logos*) za samoprevazilaženje, kao stvaranje uslova za proizvodnju ‘boljeg sebe’. Sljedstveno tome, onda će biti da je to samo-prevazilaženje, samo-usavršavanje nešto istovremeno ‘dobro po sebi’, ‘pravedno po sebi’, ‘lijepo po sebi’ što se nalazi u temelju Platonove filozofije.

Iz te perspektive bismo autoričin poziv za obnavljanje platonizma mogli razumjeti kao važnu kontra-strategiju vladavini onoga što Martin Heidegger naziva ‘istrošenim jezikom’. Neće li biti da savremena kriza vrijednosti, poništavanje individualnosti i svrhovitosti, na što nas upućuje Heidegger, svoj izvor ima u ‘istrošenom jeziku’ čija je karakteristika nerazgovjetnost, neodređenost, osobito banalnost i površnost u razgovoru u kojem se svojski trudimo da ne „gubimo vrijeme time da se zadržavamo na smislu pojedinih riječi. One se, štoviše, neprestance razbacuju i troše u tom razbacivanju. U tome leži jedna neobična prednost. Uz pomoć istrošena jezika svi mogu govoriti o svemu“. (Heidegger, 2008: 17)

Mogući izlazak iz te sveobuhvatne ‘istrošenosti’, iz tog zaglušujućeg govora svih o svemu i svačemu koji poništava i individualnu osobenost i svrhovitost bi mogao biti u ‘prekoračenju’ datosti (*meta-ta-fizika*) kao samoprevazilaženju čovjeka (antropološka ideja Platonove filozofije). Takvu zadaću danas imala bi, prije svih, filozofija, ali i umjetnost koja bi se sastojala baš u „oplemenjivanju duše odgajanjem prema idejama istine, pravde, ljepote i pobožnosti“ (Šundić, 2024: 18), ili naporom da se zadržimo na smislu pojedinih riječi. Uostalom, bila bi u tome sabrana suština samoprekoračenja koja ide od čovjekovog ‘pret-postavljanja’ k ‘sebe-uspostavljanju’, od datosti koju zatičemo do datosti kojom *postajemo*, odnosno kojom se proizvodimo. Da bismo izašli iz

dominantnog okvira u kojem caruje istrošeni jezik, morali bismo ‘drugačije govoriti’, s onu stranu površnosti i banalnosti, razbacivanja riječima. Taj drugačiji govor bi se ‘zadržavao na smislu pojedinih riječi’. Onda pitamo, da li je platonizam čitan u antropološkom svjetlu kako ga razvija autorica, dovoljno tuđ, stran, ‘ne-aproprijativan’ ovom površnom vladajućem jezičkom izrazu savremenosti da bi upravo mogao poslužiti kao vrelo smisla i izvor snage za našu novu transformaciju.

Postati ‘boljom osobom’, ‘transformirati se’, odnosno, izaći iz ‘istrošenosti’ svakodnevnog naklapanja, znači kroz prekoračenje kao samoprekoračenje uspostaviti most između ‘konačnog’ i ‘beskonačnog’. To se izvorno postiže, naglašava autorica, ne toliko logosom koliko mythosom: „Mit je način da čovjek prepozna svoje mjesto u poretku prirode, moć da se od sfere čulnosti uzdigne do natčulnosti, a svojim umom otisne prema vječnom iskonu bića. Takođe, mit je principijelna sloboda u odnosu na zakone prirode, on podstiče naše (neuslovljene) unutrašnje predstave, maštu i imaginaciju. Na krilima mita ljudska misao leti slobodno u one predjele koji su nedokučivi našem umu“. (Šundić, 2024: 37) Ako preko *mythosa* pravimo odlučan iskorak, onda *logosu* preostaje važan zadatak da tom novootvorenom prostoru podari smisao, da ‘utvrdi red’. Na taj način, „logos i mythos objedinjeni predstavljaju uzrastanje ljudskog duha“, što sve ukazuje da se „izvornost čovjekova nalazi u metafizičkoj regiji bića“. (Šundić, 2024: 43)

Ovo je izuzetno važan zaključak za razumijevanje ideje ‘obnove platonizma’, po kojem su čuvari naše izvornosti suštine, pojmovi, ideje, vrijednosti, ukratko sve ono što je Platon nekoć nazvao ‘svijetom ideja’, čijim ćemo svjetlima sada osvjetljavati naš tjelesni bitak i neposredne datosti oko sebe (materijalne ali i nematerijalne, datosti društvenih i političkih odnosa, institucije, običajnost, itd.). Na osnovu te ‘svjetlosne prirode’, moći osvjetljavanja, zaista bismo se, s autoricom mogli osmijeliti na zaključak da je „moć mišljenja božanska“. (Šundić, 2024: 73)

Međutim, ako bismo ostali samo na ovom djelatnom samoprekoračivanju ili samoproizvodnji čovjeka u bolju, ‘božansku’ verziju sebe, promašili bismo suštinu Platonove filozofije. Dakle, ostali bismo na korektnom školskom interpretiranju te filozofije kao učenja o idejama, kao suštinama koje su suprotstavljene svojim propadljivim, materijalnim kopijama. Ne bismo pri tome puno pogriješili, ali ne bismo pogodili njezin osnovni motiv. Naime, iz te perspektive ne bismo mogli opravdati zašto je uopće Platon napisao *Državu*. U nekom striktno individualnom projektu samoprekoračenja, samotransformacije sasvim je irelevantan propadljiv i promjenljivi ‘okoliš’ – društveni, politički – o čemu nas, svakako, obavještavaju neke kasnije re-interpretacije platonizma, osobito one među kršćanskim teolozima. Takve neantropološke

interpretacije svakako će odigrati presudnu ulogu za kasnije negativne konotacije pojma ‘platonizma’.

Ako se držimo antropološke perspektive, razumjećemo strukturu teksta Sonje Tomović Šundić, koja upravo uvodi *Državu* kao neki ‘ključ’ ili interpretativni algoritam, a s njom i cijeli horizont razumijevanja čovjeka kao ‘političkog bića’. To je ona važna ‘nepoznata’ u ovoj cijeloj, kompleksnoj jednačini samotransformacije. Svakako Aristotela vezujemo za ideju ‘zoon politikon’, ali nas autorica podsjeća da se ta ideja već podrazumijevala i za njegovog učitelja, ideja koja kaže – ono što su brojni filozofi i interpretatori poslije ignorirali – „da čovjek ne može voditi istinski život i moralno se usavršavati izvan grada – polisisa“. (Šundić, 2024: 110) Samo takav idejni okvir može nam pomoći da razumijemo zašto Platona pamtimo kao velikog filozofa koji misli cjelinu, a ne kao nekog mistika unutrašnjeg prosvjetljenja.

Platon polazi od stava da kao što je neka partikularna datost samo blijeda kopija čija suština prebiva izvan, tako i u polisu, na žalost, žive ‘blijede kopije’ ljudi, odnosno ‘otuđeni ljudi’ koji su zapravo „nesvjesni stepena svoje porobljenosti, pa izlazak na svjetlost ... znači oslobođenje egzistencije od nametnutih i lažnih idola koje plasiraju moćnici u pozadini“. (Šundić, 2024: 111) Dakle, samo u polisu možemo očekivati ostvarenje slobode, istine, dobrog i lijepog, na kraju pravičnosti koje mogu tek omogućiti pojedincu da zasja punim sjajem u istini svoje suštine. Uistinu, mogli bismo ovdje ponoviti onu staru mudrost kako ‘istina oslobađa’, jer samo slobodan čovjek može gledati (theorein) istinu, ali sloboda se jedino može ostvariti u polisu, ili kako bi mnogo vijekova kasnije rekao Richard Rorty, ‘pobrinimo se za slobodu i istina će se pobrinuti za sebe’. Znači samo slobodni – od otuđenja, prisile, ucjene, ugnjetavanja, manipulacije – za raspravu možemo dospjeti do istine što onoj važnoj distinkciji antičkog svijeta između ‘episteme’ i ‘doxa’ daje prijeko potrebni politički, socijalni ton.

Zato će važno mjesto u ovom tekstu zauzeti autoričino čitanje ‘mita o pećini’ u emancipatorskom ključu, odnosno iz jednog imaginarija koji stoji iza svakog pravog intelektualnog napora, od Platona do danas. Naša logocentrička kultura u svojoj cijelosti, s Platonom dobila je svoj *zasnivalački mit* – mit o pećini. Ovaj mit polazi od prikaza

okovanih ljudi u pećini, reflektujući da je riječ o neobrazovanom populusu, bez političke svijesti i koncepta pravičnosti u društvenim odnosima, samozadovoljnom i ubijedenom u istinost svog opažanja svijeta. Oni imaju iskustvo pojavnog svijeta, kako se on pokazuje našim čulima, ali su nesposobni da shvate da su obmanuti slikama na zidu pećine. (Šundić, 2024: 118)

Taj populus živi iluziju slobode (istine, pravičnosti, dobrog i lijepog, itd.). Danas tu iluziju možemo jasno detektirati u tzv. konzumerističkoj slobodi, ili u slobodi ‘nacionalnog pripadanja’ i sličnima. Nad njima vlada – od Platona do danas – upravljački sloj, odnosno sloj onih koji su u takvim društvima jedini slobodni. Ovu slobodu njihovu, naravno, treba uslovno shvatiti, s obzirom da ona u ovom slučaju počiva na naročitom režimu laži – lažnih projekcija na zidu pećine – pa je upitno koliko je to uistinu sloboda. Riječ je, dakle, o političkim elitama koji, da bi takvo stanje podređenosti i nadređenosti održali, razvijaju elaborirane sheme obmane, ‘lažnih idola’ koje projiciraju porobljenima i otuđenima (jer su u pećini glave podanika čvrsto privezane u jednom položaju) dozirano aficirajući njihova čula čime kontroliraju i usmjeravaju njihove reakcije, „nudeći, iza zastora, vještačke tvorevine kako bi uspostavili cijeli sistem lažnih idola“. (Šundić, 2024: 120) Nije potrebna neka posebna mašta pa da ‘zastor’ ondašnjih, zamijenimo ‘zaslonom’ (mobitelskim, televizijskim ekranom, itd.) današnjih upravljača, a sistem lažnih idola da čitamo kao vladajući ideološki sistem, kako to imenujemo danas.

Unutar ovako postavljenog prijepora, vidi se značaj antropološkog čitanja Platonove filozofije, jer ovaj filozof, kako sugerira autorica, „čvrsto vjeruje u mogućnost promjene zatečenog stanja, put u kome se izopačenost ljudske prirode, njena podređenost tjelesnoj strani, u ljudskoj individualnosti mijenja pod uticajem saznanja i obrazovanja“. (Šundić, 2024: 121) Mit o pećini tako neizbježno postaje ‘vječnom slikom’ (obrascem, likom, *eidos*) vladavine državne uprave u kojoj se iznova potvrđuju odnosi moći naspram porobljenosti podanika „svedenih na marionete u pozorišnoj predstavi koju smišljeno doziraju vlastodršci“, (Šundić, 2024: 121) ali, isto tako i obrascem uloge i angažmana intelektualca (‘filozofa-kralja’) na promjeni takvog stanja, u prvom redu putem ‘saznanja i obrazovanja’.

Tragedija je da se nikada suštinski ovaj nepravedni odnos nije prevazišao, pa ovaj Platonov prikaz, neizbježno, postaje ujedno i otrežnjujući uvid i narativ nade u oslobođenje koji će se, u različita vremena, nalaziti u podmetu svih emancipatorskih nastojanja intelektualaca jer on govori o čovjekovoj „latentnoj mogućnosti da se od potencijalnog stanja, u kome obitava kao pasivni posmatrač, primalac nametnutog političkog i kulturološkog obrasca, uspinje do aktivnog posmatračkog subjekta i učesnika vječnih istina“ ... na kraju i do same „promjene političkog života“. (Šundić, 2024: 122) Ovdje imamo možda neočekivani obrat izražen u očekivanju djelovanja mislioca ka promjeni političkog života. Od njega se ne očekuje da ostane po strani, kao neki pasivni mistik, kontemplirajući mudrac koji stvari i odnose u polisu posmatra s visina. Platon zahtijeva da „onaj ko se usudi na izlazak iz pećine“, dakle znalac, intelektualac, „treba da se vraća nazad sa misijom da obavijesti druge, i utiče na

reviziju njihovih psiholoških i spoznajnih zabluda. Filozofi ne smiju da budu ravnodušni, jer su moralno odgovorni za sudbinu svojih drugova zatočenih u pećini. Kada ljudi shvate svoj ropski položaj u pravom svjetlu, to će biti početni korak za oslobođenje od ideološkog dogmatizma“. (Šundić, 2024: 130)

Filozofi, ili intelektualci su, zaista, jedini „duhovno uzvišeni i osposobljeni da svojom misaonom aktivnošću napuste ovozemaljske okove, spoznaju istinu koja oslobađa“ (Šundić, 2024: 139) zbog čega ih Platon zove *filozofima-kraljevima*. Ali, to kraljevanje obično se pogrešno razumijeva kao posjed neke nadmene, sveznalačke, svetransparentne pozicije ‘filozofa-kralja’ koji svojim uvidom ušutkuje sve druge glasove oko njega. Naprotiv, filozofi-kraljevi su, nastavlja Tomović Šundić, „obavezni da čak i protivno svojoj volji, istinu i pravdu predoče ostalim građanima i uspostave je kao temelj državnog uređenja“ (Šundić, 2024: 139) da neumorno s njima vode rasprave, da ih ubjeđuju da ono što oni vide, što smatraju normalnim i prirodnim (ideologija), da su to u stvari blijede slike lažnih idola na zidu. Taj ‘filozof-kralj’ prije bi se mogao u ovom svjetlu nazvati ‘filozofom-slugom’ ili ‘filozof-slušatelj’ koji uvijek polazi od sokratovskog uvida ‘znam-da-ništa-ne-znam’ kao jedine izvjesnosti da bi kroz uporni razgovor došao s onima s kojim vodi dijalog do pravoga uvida. Taj filozof, dakle, nije onaj sveznajući koji će poklopiti sve glasove oko sebe, već naprotiv, onaj koji je obavezan svoj glas dati i to u prvom redu onima ušutkanim, skrajnutim, istisnutim i na taj način ‘otvoriti im oči’ i pripremiti ih za život na svjetlosti, na kraju za ‘preobražaj svoje (ropske) prirode’.

Zato, zaključuje Sonja Tomović Šundić, „koliko god nam to čudno izgledalo, Platonov Sokrat u *Državi* rezonuje da su (ne)filozofi dužni da filozofe prisile na učešće u politici, jer se umni ljudi neće svojevoljno angažovati. To znači da je zadatak filozofije kritičko mišljenje o svim društvenim fenomenima, na osnovu kojeg je moguć konkretni angažman filozofa u javnim djelatnostima polisa“. (Šundić, 2024: 141)

Danas, po koji put u povijesti civilizacije, prije će biti da smo opet (nepogrešivo) izabrali sigurnost pećine naspram istine i slobode. Vrlo slično intoniran Kantov poziv za izlazak iz samoskrivljene nezrelosti slavljenički zamjenjujemo povratkom u njene sigurne skute. U ovo vrijeme post-istine (valjda možemo reći i ‘post-slobode’) pretvaramo neznanje u vrlinu, javno, pa i s ponosom objavljujemo priznanje neznanja i neobrazovanosti. Takvi iskreni izljevi vlastite gluposti (ne mogu naći druge riječi za nešto što stalno ponavljamo u nadi da će ovaj put rezultat biti drugačiji) su nam čak simpatični, smatramo ih autentičnim gestama. Glupost nam sve više postaje zaštitni omotač u paru s namjernim neznanjem. Ono što je u temelju etičkog života – *empatija*, želja da znam kako se drugi (migrant, pripadnik manjine, žena, itd.) osjeća, šta misli – odbija se kao znak slabosti, dočekuje se s ovacijama, percipira kao sloboda

od društvenih stega dok one koji nam se vraćaju sa spoznajom i upozoravaju nas da sjenke na zaslonu smatramo istinama proglašavamo remetilačkim faktorom. Ko nam je slagao i grdno nas prevario ubijediivši nas da više nismo ‘pećinski ljudi’? Tim prije ‘povratak Platonu’, ‘povratak Kantu’ i slični, mora se reći, vapaji samo su drugo ime za ‘povratak ljudskosti i dostojanstvu’.

LITERATURA

Tomović Šundić, Sonja, *Platonova antropološka ideja*, Nikšić: JU Narodna biblioteka ‘Njegoš’, 2024

Heidegger, Martin, *Što se zove mišljenje?*, Zagreb: Breza, 2008